

TAKAROS MACZELKA, A KÜLÖNÖS

(1868—1940)

NAGY GYULA

A Pusztasági parasztságának emlékeztében még nagyon elevenen él a *mániákusan* rendszertető *takaros* Maczelka emléke. Egy emberöltő elmúltával az idős emberek visszaemlékezései alapján ugyanolyan pontos és színes portrét lehetett a néprajzosnak Maczelkáról festeni, mint amilyent — közvetlen élményei alapján — írói eszközökkel Móricz Zsigmond alkotott. Figyelemre méltó, hogy az emlékezet nem túlzott, nem színezett, nem nagyított. Úgy véljük, hogy ennek egyik magyarázata az, hogy az adatok nagy részét közeli rokonától, Héjja Antaltól nyertük. Hétesztendőskora óta járt Maczelkáékhoz *komázni*, mert az egyik fiával együtt járt a mágocsoldali iskolába. Később is sokat megfordult náluk.

A Pusztasági úton haladók kivétel nélkül megálltak a Maczelka-föld végén: nem mentek el szó nélkül mellette. Még kocsival is megálltak. Az út széle gereblyélt volt, először kiszegereblyével elgereblyézték, azután *tüsökboronával* elboronálták. Ember húzta a boronát, hogy a ló patájának a nyoma ne látszon. Ha az utat összevágták, akármilyen dologidő volt, rendbe hozták. Az útparton sohasem nőtt gaz, mert *nyesóval* nyesték, ha hajtott a fű.

Nála csak a család tagjai szánhattak, senki másnak nem engedte megfogni az eke szarvát. Az öreg beállította az ekét s azt nem volt szabad csavargatni. Benézte a barázda sorát s a barázdáknak egyenesnek kellett lenni. A szántó ember után ketten mentek és a gyökereket, idegen anyagokat kötőjükbe szedték s amikor az megtelt, a gyökereket csomóba kötötték. Egy ember nem győzte a gyökérszedést. Az egyik a fogás egyik, a másik a fogás másik oldalán húzódó barázdából szedte a gyökereket. A csomókat kassal összeszedték és a tanya előtt eltűzelték. Boronálás után a *göröngyöket* fejszével szétverték.

Eleinte kézzel vetettek, csak az öreg szórta a magot, fiai nem tanulták meg. Nem vetőzsákból végeze, mert — úgymond — a leterhelt ember nem tud arányosan vetni. Amerőről kezére esett, az egyik fia kosárban tartotta a vetőmagot, a másik pedig kisebb zsákban hordta az utánpótlást. Keskeny *fogást* hajtott, hogy arányos legyen. A Pusztán általában egy vető egy nap 10 kisholdat is bevetett, ő csak négyet, de azt arányosan. Kikelés után nagyon szép volt a búzatábla. A fogasolás, boronálás, hengerelés után a lónyomokat a család kiszegereblyével elsímította.

A vetést tavasszal csak *tüsökboronával* boronálták, hogy a tuskókat felforgassa. A *cse-repes* földet kiszegereblyével felkapargatták, de — a környékbeliekkel ellentétben — előtte felszedték a tuskót. Egy kis ütőszerszámmal a gyökerek közül kiverték a földet. A gyökereket azonban nem volt szabad leverni. A kivert tuskókat kasba dobálták és csomóba hordták. Amikor egy csomóra való összegyűlt, gyökérével kifele kis kupacba rakták. Amikor már nem láttak tuskózní, a kis kupacokat kasokkal a tanyába hordták. De ha egy-két napig kint maradt, akkor átrakták másik helyre, hogy a búza ki nem *vakuljon*. Bent kazalba rakták. Faállványra rakták, hogy a kutya-macska alájárhasson. A kazalban a tuskóknak sora

volt és egymást kötötték. A kazal oldalán, tetején a tuskó gyökeres fele állott kifelé. A tuskókazal nem volt akkora, mint a takarmánykazal. A kazalt polyvás sárral betapasztották, be is meszelték és csak a következő esztendőben bontották meg, hogy a kukoricamoly elpusztuljon. Szent György nap előtt bejárták a búzatablát és az idegen gazt kiszedték. Szent György-nap után nem volt szabad a búzára menni.

Nála a kaszás dupla *takarót* tett a kaszájára és keskeny *rendet* vágott. Apró *tarlót* hagyott, de lehetett is, mert sima volt a föld. Egy kasza után három *marokverő verte a markot*. Az első a markokat szedte, a második a tövét egy magával hordott kis deszkához veregette és egyenlítette, a harmadik pedig a télen készített *csuhéjkötélbe* kötötte. Kis kévéket csináltak. Amint egy kis *kupacra* való kéve összegyűlt, kalászával felfelé összerakták. Majd amikor egy *vontatónyi* összegyűlt: *kévésvontatót* raktak. A vontatókat zsinór mellett rakták egyforma távolságra. A zsinóron megjelölték a vontatók helyét s így egymástól is egyenlő távolságra kerültek. Minden kévének a töve volt kifele, csupán a hegyén levő kéve volt kalászával kifelé. Magas, hegyes vontatókat raktak és két-három helyen körülkötötték csuhéjkötéllel. A vontatók magasságát egy léccel mérték. Kis vontatókat raktak, hogy a vontatáskor ne törjön, ugyanis a nagy vontatókat át kellett rakni és az átrakáskor tört a gabona. Amint haladt az aratás, a gabonaszálakat kézzel szedték össze. A tarlón sem kis, sem nagy gereblyét nem használtak. Vontatás után *ugaroltak*, de egy szál búza sem kelt ki, mert a tarlón nem volt elszórt mag.

Mindig *vontatóval* hordták. A vontató-masínát a Pusztán *bolonkocsinak* hívták. A kévésvontatót egészen tették fel a vontatókocsira és egyesével húzták, vontatták be. Tarlón csináltak *szérút*, és kis *ágyásokat* raktak. Csak lóval nyomtattak — úgymond —, a kocsikerék elvágja a búzaszemeket. Egy ember egy edénnyel a szérú szélén álldogált s ha ganézni akartak a lovak, az edényt odatartotta. A búzát vállon hordták a padlásra.

Később a búzát csépeltek, de az árpát mindvégig nyomtatták. Ők csépeltek a Pusztán mindig legutoljára. Az aratással elmaradtak, ha harmat volt, ha csöpörgött az eső: nem kaszáltak. Nedves időben sem arattak. A cséplőmunkásokat itt a gazda állította a gép mellé s azért ő „parancsolt” nekik. Nála pénzért csépeltek, nem résziből. Ha nagy szél fújt, ha borús idő volt, nem csépeltek, de a napszámot megfizette. A cséplőtől itt *polyvacsapás* nem volt (mint másutt), mert kasban hordták a polyvásba. A töreke a szalma közé került. A szalmát pedig villával hordták a közelben rakott kazalba. A kazalrakót jól megfizette, de olyant kellett rakni, amilyent kívánt. A megrakott kazalt hosszú nyelvű *kazalozógereblyével* és a rövid nyelvű gereblyével addig fésülték, míg minden szalmaszál véggel volt kifele. Utána a gazda vagy fiai létráról birkanyíró ollóval a kiálló szálakat lenyirkálták, majd a hosszú nyelvű vesszősöprűvel keményen lesöpörték a lenyírt szálakat. A kazalt 50 cm-es távolságban dróttal lekötötték, de a drótok között még két csuhéjkötéllel is megerősítették. A kazal két végére egy-egy *tutajt* dugtak. Egy marok szalmát csuhéjjal egy karóra tekertek és a szalmacsutak tetejét ollóval lenyírták. Amikor a kazal ülepedett, egy méter magasan bevették az alját kőkeményre, körültpasztották és bemeszelték. — Cséplés után megvendégelte a munkásokat: birkát vágott és bort is adott hozzá. Érdeme szerint még jutalmazta is a munkásokat, aki jól dolgozott, azt nagyon szerette.

A kukoricát eleinte négyzetesen vetette *ültetőkaróval*. A környékbeliek csak a pótlást vetették azzal. Később már ők is géppel vetették a kukoricát. Két ember kormányozta a gépet és a három cső után hárman mentek. A lovakat is vezették. Minden forgásnál a lovakat megállították és emberi erővel állították be a gépet a következő nyomba. Utána ismét *ráakasztották* a lovakat.

Az első világháború előtt — noha volt lókapájuk — kiskapával kapáltak. Hátrafelé haladva kapáltak, hogy a már megkapált földet ne tapossák össze. A kikapált gazt a kapás előtt levő *köténybe* gyűjtötték, majd kiöntötték a kukorica szélébe. Minden tónél kézzel egy kis tányért készítettek. A nagy göröngyöket a kapa fokával szétverték. Ha száz □-ölet

megkapáltak, nagyon jó volt. Háromszor kapáltak, de miután mindig el voltak maradva, törésig kapáltak. Ez a kukoricának előnyös volt, mert a nyári nagy melegekben még nem csövelt s a kánikula után csövelt kukorica mindig bő termést adott. Az első világháború után ekekapáztak. Az ekeka pa után a sorját kézi kapával kapálták és nagygereblyével végighúzták. A gazt akkor szedték a kötőbe, amikor kiskapával kapálták a kukoricát. A kukorica között nem szerette a barázdát, ezért kisgereblyével végighúzták.

A kukoricát *hajason* szedték. A szedőknek kés volt a kezükben (az öregnél metszőkés) és a cső levágásakor egyforma *csomót* vágtak. A csövet a nyakukban lógó zsákba rakták és a kukoricaföld szélén álló kocsira borították. A csöveket a tanyaudvaron hosszú kazalba kötöttek, tövivel kifele és ponyvát terítettek rá. Addig nem *fejtettek* (fosztottak), míg talpon állt a kukorica. A töréssel járt az elhullott levelek összeszedése. Külön kis kérékbe kötötték és a kupac alá tették. A zárt a föld színénél egyenesre vágták (másnál a vágás felülete ferde volt), hogy ne rongálja a cipő talpát. Hús szálát tettek egy kérébe. Madzaggal vagy fűzfavesszővel kötötték be, ezt nem rágta el az egér. Hús kését raktak egy-egy kupacba s egy kupacban 400 szál volt. Három helyen körülkötötték. Ha a szél vitte, vitte az egészset. A tuskósor mutatta az egyenes irányt. A szárkúpok is egyforma távolságra voltak egymástól. Vontatóval húzták be a tanyába és ott *nagykúpba* rakták. A tetejére kocsiráfot húztak és két erős dróttal lekötötték, valami súlyos tárgyat tettek rá. A kiálló szárt lapáttal beveregették és a kiálló leveleket letépték.

Esős időben, vagy este *fejtettek*. *Cövekkel* szétnyitották a csuhéjt, a *bajuszt* külön lehúzták és külön tették. A csuhéjt a csomával együtt lehúzták és egyforma csomókba tették. Ha 8—10 ilyen kis csomó összegyűlt, csuhéjjal lekötötték és kazalba rakták. Letapasztották és a következő télen kötélnek fonták. A kukorica csomóját és a szem nélküli *hőgyösvégit* késsel levágták. Majd gyökérkefével a kukoric sorok között maradt bajuszt lekefélték, hogy az egér ne használja fészkelésre. A megfejtett csöveket kasba tették (nem dobálták, mert akkor lehullt róla a szem). A kukoricát kis kasokban hordták, mert mindig ki voltak merülve. A padláson gyékénypapucsban dolgoztak. A kukoricát a padláson csövenként osztályozták és prizmába rakták. Egy prizmába csak egyforma nagyságú csövek kerülhetnek, a csöveknek a vastagabb vége nézett kifele.

A jószág etetésére morzsolóval morzsolnak. A csutákat nem volt szabad eltörni. A csutát az udvaron kis *kupacba* rakták, vastag végével kifele. Polyvás sárral letapasztották és venyigefeketével vagy pornyével bemeszelték. 10—15 ilyen kis kúp sorakozott az udvaron. Amikor bent elfogyott a csuta, egyet feltörtek és teljes egészében behordták. Bent éppen úgy rakták össze, mint kint, csak nem tapasztották le.

A száríziket — a levélnek azt a részét, amelyet a jószág a száron hagyott — kézzel letépdesték. Egyforma hosszúságúra elvágták és két helyen fűzfavesszővel bekötötték. A maradék végeket ismét egyforma hosszúra vágták és egy helyen vesszővel bekötötték. A *csör-mői* (a hulladékot, amit már nem lehetett bekötöni) fűtötték el először.

A vetőmagot ujjheggyel morzsolnak le a csőről. A padláson tartották, birkabőrrel takarták le. Nem rágta ki az egér a bőrt, mert a padláson nem volt egy fia sem. Amikor a jószágnak daráltatták a kukoricát, a malomban hatan is fogták a zsákot és csak másnapra ígérték a darát, hogy legyen idejük kicserélni (a maguk hasznára) a gyönyörű kukoricát.

A kapálásnál farral haladtak előre. A tőtávolságot egy pálcika mutatta meg. Egyelés után ismét kapáltak. A kikapált gazt és a kiszedett répát is összeszedték. Nyáron a férges és száraz leveleket egyenként letépték, de úgy, hogy a répa ne sérüljön meg. *Seggenülő*, kerek sajt alakú répát termeltek. A kihúzott répát — levelével lefelé — visszaállították a répalyukba. Egy másik ember vödörből síkárkéfével vagy ruhával a földet lemosta róla. Amikor megszáradt, a harmadik ember késsel levágta a leveleket, amelyek a répalyukban maradtak. A tiszta répát csomókba rakták. A csomók egyenes vonalban sorakoztak, a répa sor mutatta az irányt. A csomók is egyforma távolságra voltak egymástól, a távolságot öl-

lel mérték. Kocsival hordták be a pincébe, amely tulajdonképpen bolthajtásos, téglából rakott verem volt. A répákat kézzel kézzel adogatták, úgy rakták be. Középen utat hagytak. A répát nemcsak a szélén, de mindenütt sorba rakták. A szélét függőlegesen rakták, vastag végével kifele. Amikor télen répát hordtak az istállóba, sokáig nyitva volt az ajtó, ezért éjre egy vödörben parazsat tettek a verembe.

A levágott lucernarendek tövei egy vonalban álltak. Ketten-hárman marokba szedték a rendeket és kerítés mellé állították száradni. Száradás után csuhéjjal kis kévékbe kötötték. 30 kévét raktak egy keresztbe. Karóra húzták a keresztet. A kereszttrakás előtt két csuhéj-kötelet terítettek a földre s ezzel kötötték le a papot. Szalmából pap-kévét csináltak, három helyen összekötötték és a keresztre tették. A keresztet is sorban álltak a kerítés mellett. Amikor a lucerna teljesen megszáradt, állványon összerakták, hogy alatta a fereg ne tanyázhasson. Maczelka mindig tudta, hogy hány kéve lucernája van és napokra beosztotta.

Takaros Maczelkának 20 kishold földje volt s 24 holdat bérelt. Azon is éppen úgy dolgozott, mint a sajátján. A bérelt földön levő tanyát nem adta ki, mert sáros időben a tanyás *kimáskált* és felvágta az udvart. Amikor a bérletet otthagyta, tízével kerülgették egymást a bérlők, mert nagyon tiszta maradt utána a föld, versenyeztek érte.

Amilyen szép volt a föld, amelyet munkált, olyan volt a tanya és környéke is. A tanya faltöve körül volt tapasztva az ereszetig s pörnyével meszelték. Az udvart dróttal kerítették be. Az út felől a kerítés lécből készült és fehérre meszelték, nehogy nekimenjen a jószág és az ember. Az udvaron műkutat fűrattak, bárkinek szívesen adtak vizet, de mindig az öreg öntötte tele a kantákat, nem szerette, ha a kút körül vizes tócsa volt. A vályút minden héten takarították, még aratásban is kisúrolták.

A 80—100 □-ölnyi virágos- és veteményeskertjüket is bekerítették. Minden tavasszal ásás közben a földet átrostálták. Nagy rostát használtak erre a célra. Az egyik ember lapátolta a rostába a földet, a másik a kezével dörgölte. A rostát nem emelték fel. Amint az alja tele lett, odébb tették. Kb. 1000 □-öl *szölleje* is volt. Az öreg kötözte, vagy a legöregebb lánya. Úgy kötözték, hogy a kötőmadzag ne lásson, a levelét nem volt szabad a karóhoz kötni, és a lehullott leveleket mindig összeszedték. A gyöpöt szilvafával ültették körül. — Mindig volt pálinkája. Naponta egy litert számított magának s a többit a vendégeknek szánta. Az orvos szerint a pálinka marta ki a *gegőjét* s utóbb részcsövön táplálkozott, de akkor is ivott. Minden esztendőben a gyümölcsfák derekát üvegdarabbal szépen lekaparták és olajos ruhával megörülgették.

A tanya minden helyisége földes volt. A tetejét cserép fedte. A padlásán a *horogfák* között leveletlen náddal beszórták, hogy a havat a szél ne hordja be és nyáron hűvös legyen. A padlás földjét tapasztották és meszelték. A *félherung* (a magasítás) is meszelt volt. A padlás egyik felében szalonna, kolbász volt felakasztva. Az egyforma hosszú kolbászok rúdon csüngtek, de fölöttük egy-egy cseréptányér volt, hogy a nádból ne hulljon a kolbászra, szalonnára *férög*. A tányérokot madzaggal kötötték fel. Fenéssel nézett felfele. A kolbász szalonna alatt bádogból készített vályúszerű tál volt, hogy a zsír ne a padlásra csöpögjön. A padlásfeljáróhoz egy pár gyékénypapucsot raktak s csak abban léphettek a padlásra. Ha a látogató röstellte levetni a cipőjét, zsákot terítettek a padlásra. Ámbár — úgy mondják — a nagymágocsi grófkisasszonnyal is levettette a cipőjét.

Parasztosan öltözött. Nyáron ráncba szedett bőgatyában járt. Csomót kötött a gatyaszárra, hogy *csatakos* ne legyen. Borjúsájú inget hordott és rézgombos mellényt húzott rá. Nagyszélű, kerek tetejű, zsíros kalapot viselt és bőrpapucsban járt. A házban nem vette le a kalapját. Tajtékpipát szívott. A gatyakorcba dugta a *kostőkzacskót*. Három réz pipaszurkáló csüngött a sallangról. Eleinte csiholó acélja volt, később vas masinatartót hordott az ing zsebében. Télen testhezálló csizmanadrágot húzott és posztócsizmában járt. Ekkor is fehér borjúsájú inget használt. Kiskabát felett bekecset hordott. Fejére báránybőr sapkát

tett. Esős időben fekete szűrt vett fel. Lakodalomban szivarozott, ha előkelőbb vendégek között volt. Pántlikás szivart szívott.

Sok vendége volt, különösen idősebb korában. Míg fiatalabb volt, nem szívesen látta a vendégeket, mert keményen dolgozott. „Gyűjjenek másnap!” — mondta mindig. Érettebb korában nagyon tetszett, hogy munkáját annyian megnézték. Nagyon *gavar*, vendégszerető ember volt. Amikor meglátta, hogy 2—3 kocsi megállt a földje végénél s egymásnak mutogattak, zsebébe csúsztatta a butellát, kiballagott és szilvapálinkával kínálta meg őket. Az útról legtöbbször a tanyába kerültek. Az újságban is sokszor írtak róla, annak is nagyon örült. Diszokleveleket is kapott, berámáztatta és felakasztotta.

Fiait, lányait nagyon keményen dolgoztatta, de magát sem kímélte egy csöppet sem. A fiai, lányai belegörcsültek az állandó megfeszített munkába. Különösen a legöregebb fia — Mihály —, aki legjobban szót fogadott, az görcsült meg. Gyerekeinek drága ruhákat vett de nem állt rajtuk a ruha, mert a sok munkában elformálódott a testük. János fia háborúban járt és fogoly volt. Ott kipihente magát. Leányait sem kímélte. A legnagyobb süttött-főzött, mosott, a jószágokat gondozta és a kertet rendezte, míg a két fiatalabb kint dolgozott a földön. Az öreg nagy katolikus volt s vasárnap nem dolgoztak.

Bérése nem volt, de ki is maradt volna meg ilyen „erős” helyen. Nem is bírta volna ki. Néha alkalmi munkásai voltak. Megfizette őket, nem kellett sietni, csak borzasztó pontossággal kellett dolgozni. Zsarkó Sándor este abból a kukoricasorból ment be, amibe reggel beállt s erre azt mondta az öreg: „Hallod-é fiam, holnap né gyere, mer tē csak csapást csinász a földön!” De az egész heti bérét kifizette.

Jó embernek tartották. A szomszéd földjére szántáskor, vetéskor sohasem forgott, a *forgót* úgy ásta fel. Ezzel szemben nagyon haragudott, ha a szomszéd az ő földjére ráléptette a jószágát. Ezért mindkét szomszédjával haragban volt. Az öregnek volt igaza. 20 hold földön többet, jobbat termelt — igaz, hogy emberfeletti munkával — mint más 50 holdon. Erős gazda volt.

Az öreg az 1930-as évek derekán halt meg. A két egymás melletti tanyáját Mihály és János fia örökölte. Közülük csak Mihály gazdálkodott úgy, mint az apja. Csak 6 kat. hold földje volt. A körülmények azonban nem engedték, hogy teljesen úgy dolgozzon, mint az apja, de amit elvégzett, azt úgy csinálta, mint ahogyan az már vérében ivódott. János már kevesebbet tartott meg az apja szokásaiból. *Takaros* Maczelka fiai, lányai sorra elhaltak, de emléküik a környékeliek emlékezetében még elevenen él.

A *takaros* Maczelka-féle minta-kisbirtokot a környékeliek is nézegették, bámulták, de nemigen utánozták, mert azt mondták róla: „kibirhatatlan!” Maczelka Pál rokonuk csak a kertjét szerette volna úgy munkálni, de egy évnél tovább nem bírta, pedig a földet nem is *rostálta*. Veje: Héjjas Sándor a szántóföldön nagyjából utánozta pár évig, de tovább ő sem bírta. Azonban később is jobban és szebben dolgozott, mint a szomszédai.